

Яремко Л.А.*

ДОТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджуються проблеми забезпечення екологічної безпеки у процесі здійснення зовнішньоторговельних операцій. У статті запропонована систематизація екологічних загроз, акцентовано увагу на заходах щодо мінімізації екологічних втрат, пов'язаних із зовнішньоторговельною діяльністю. Проблема розглядається у контексті постсоціалістичної трансформаційної економіки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішньоторговельні загрози, екологічна безпека, екологічні загрози, постсоціалістична трансформація, мінімізації екологічних втрат.

Исследуются проблемы обеспечения экологической безопасности в процессе осуществления внешнеторговых операций. Предлагается систематизация экологических угроз, акцентировано внимание на мероприятиях по минимизации экологических потерь, связанных с внешнеторговой деятельностью. Проблема рассматривается в контексте постсоциалистической трансформационной экономики.

Ключевые слова: внешняя торговля, внешнеторговые угрозы, экологическая безопасность, экологические угрозы, постсоциалистическая трансформация, минимизации экологических потерь.

The problems of environmental safety in the process of foreign trade operations are studied. In the article the systematization of environmental threats is proposed, attention on measures to minimize environmental losses related to foreign trade activities is stressed. The problem is considered in the context of post-socialist transformation of the economy.

Keywords: foreign trade, foreign trade threats, environmental safety, environmental threats, post-socialist transformation of the economy, minimization of environmental losses

Україна традиційно була торговельною державою, яка здійснювала товарообмінні операції з ближніми та далекими сусідами. Останні забезпечували помітний внесок в економічний розвиток країни та добробут населення. Американські науковці П. Кругман та М. Обстфельд розглядають міжнародну торгівлю як “непрямий метод виробництва”, при якому країна, експортуючи достатні, а то й надлишкові товари, отримує взамін відсутні і необхідні. Таке “посереднє виробництво” вимагає менших витрат, ніж пряме [5, с. 246].

Сучасна Україна продовжує цю історичну традицію. В короткі терміни і в умовах жорсткої глобальної конкуренції вдалося завоювати певні ніші на світовому ринку. Об-

* доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії

сяги зовнішньоторговельних операцій досягли високих значень і наблизилися до критичних. На підтвердження сказаного достатньо вказати, що майже половина ВВП сьогодні реалізується за межами країни, а зовнішньоторговельний оборот зрівнявся з ним. Україна посідає одне з перших місць по відношенню зовнішньоторговельного обороту до ВВП. Це означає, що країна реалізує експортоорієнтований розвиток, користуючись перевагами міжнародного поділу праці.

Разом з тим існує і інший бік цього явища: висока залежність від інших країн та ситуації на світових ринках. Звичайно, в умовах економічної глобалізації жодна країна не може почуватися незалежною, проте, ступінь залежності, з огляду на обсяги зовнішньоторговельного обороту та позицій країни на світових ринках є різною. Що стосується України, то висока заангажованість у світові ринки відбувається переважно за рахунок продажу сировинних продуктів. Це працемістка продукція, що вирізняється низькою еластичністю за доходами (менше одиниці) та високою залежністю від кон'юнктурних коливань. Для цієї групи товарів характерна гостра цінова конкуренція на світових ринках, що робить країну дуже чутливою до зміни попиту в країнах-імпортерах, їхньої тарифної та нетарифної політики. Конкуренція змушує експортерів знижувати ціни на свої товари. Продавцями цих продуктів є головним чином країни, що розвиваються, для яких експорт сировинних продуктів є важливою, а подекуди основною вивізною статтею. Ситуація в Україні ускладнюється недостатнім розвитком внутрішнього ринку. За таких умов залежність від невідконтрольного зовнішнього середовища переростає у загрозу, здатну викликати економічні втрати країни чи регіону та погіршення життєвих умов населення.

Зовнішньоторговельні загрози є масштабними та різноманітними. Вони обумовлені двома основними чинниками: обраною моделлю зовнішньоторговельної політики та ступенем заангажованості у світові ринки. Їх вплив ілюструє рис. 1. Рівень зовнішньоторговельних загроз залежить передусім від вибраної моделі зовнішньоторговельної політики та якості її реалізації. Ці загрози є мінімальними за умов повного державного контролю за видом діяльності, зростають в разі запровадження політики протекціонізму (лінія ОА) і досягають найбільших значень за вільної торгівлі (лінія ОВ). Рівень загроз визначається довжиною ліній. Другим їх детермінантом виступає обсяг зовнішньоторговельного обороту. У разі його зростання збільшуються і масштаби загроз.

Різновидами означених загроз є експортна залежність, деіндустріалізація території, висока експортна залежність, нераціональна структура імпорту, незбалансованість експорту та імпорту та ряд інших. Попри свою відмінність їм притаманна одна спільна риса – наявність екологічної складової.

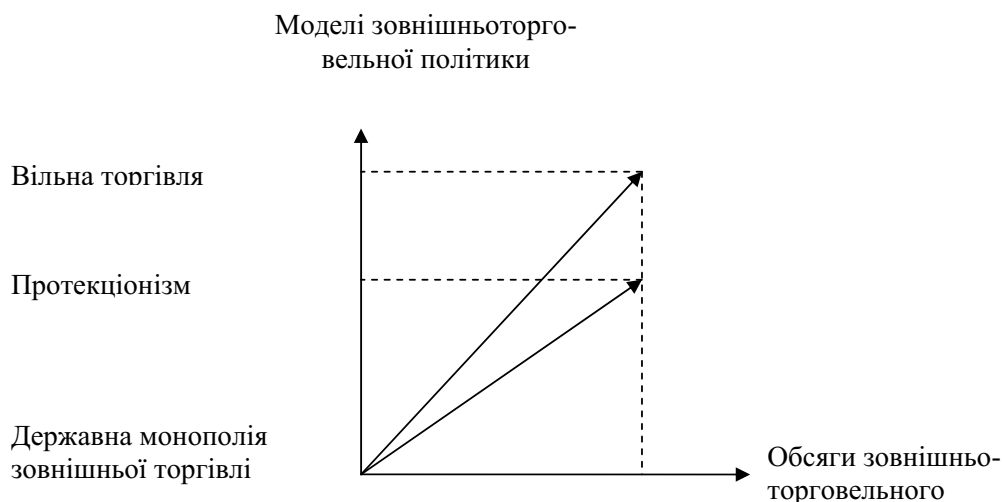

Рис. 1 Узалеженість зовнішньоторговельних загроз від обраних моделей зовнішньоторговельної політики

Екологічні аспекти зовнішньоекономічної діяльності дедалі більше привертають увагу науковців. У цьому зв'язку варто вказати на роботи П. Ліндерта, М. Портера, А. Філіпенко та інших авторів. Вони досліджують окремі вияви проблеми, зокрема визначення екологічних меж економічного зростання, вплив стану екології на конкурентоспроможність продукції, видобутку та продажу сировини і сировинних продуктів на стан довкілля та ефективність економіки тощо.

Мета статті полягає у систематизації екологічних загроз, акцентуванні уваги на важливості врахування та мінімізації екологічних втрат, пов'язаних її зовнішньоторговельною діяльністю. Проблема розглядається у контексті постсоціалістичної трансформаційної економіки.

Екологічні загрози, зумовлені зовнішньоторговельною діяльністю, можна систематизувати за трьома напрямками:

- сполучні з експортом;
- пов'язані з імпортом;
- залежні від міжнародного транзиту.

Як показує практика, найбільші екологічні втрати пов'язані з експортною діяльністю. І тут на перший план виступає структура експорту, характер домінуючих частин вивезень. Їх можна поділити на дві групи: екологічно безпечні та екологічно небезпечні. Проблеми виникають тоді, коли частка останніх у загальній структурі товарів, що вивозяться, досягає високих значень. Щодо українського експорту, такими можна вважати, передусім, металургійну продукцію, хімічні вироби, електроенергію, вироблену на теплоелектростанціях. Такі виробництва отримали назву "брудних". Саме вони в країнах, що розвиваються, чи країнах з перехідною економікою часто становлять експортний потенціал економіки. Це пов'язано не лише з успадкованим від колишнього СРСР потужним гірничо-металургійним центром, як це має місце в Україні. Сьогодні розвинені країни проводять спеціальну політику вивезення "брудних" виробництв за межі своєї території на периферію, закріплення за слабозвиненими країнами спеціалізації виробників екологічно шкідливих продуктів. Провідний спеціаліст Світового банку Л. Саммерс у 1992 році порекомендував слабозвиненим країнам послабити екологічні вимоги щодо виробничої діяльності порівняно з розвиненими країнами і таким чином "створити собі де-факто порівняльні переваги в низці екологічно "брудних" галузей" [5, с. 75].

Протидія екологічно шкідливому експорту є передусім регіональною проблемою, оскільки "брудні" виробництва вирізняються локальною концентрацією. Як зазначає Р. Фільчак, "...відповідальність за створення сприятливого середовища, в якому буде переважати екологічна справедливість, лежить на місцевих урядах" [12, с. 5]. Україна є яскравим прикладом цього. Відомо, що основна частина сучасного експортного потенціалу країни зосереджена в Донецько-Криворізькому регіоні. Його головна спеціалізація – металургійна продукція: прокат та заготовки з чорних металів. У довгостроковій перспективі така спеціалізація неминуче призведе до закріплення за регіоном несприятливого "геоекономічного статусу": території – носія екологічно брудного виробництва. Наслідком цього стане подальше наростання екологічного неблагополуччя регіону, погіршення життєвих умов та здоров'я його населення. Розгляд цієї проблеми логічно завершують слова головного економічного оглядача "Файненшл Таймс" М. Вулфа: "Не підлягає сумніву, що в міжнародних масштабах існують реальні побічні ефекти торгової діяльності, пов'язані з навколишнім середовищем" [11, с. 277].

Про масштаби екологічно шкідливого експорту і шкоду, завдану території свідчать наступні цифри. Так, частка металургійної та хімічної продукції складає майже половину

експорту. До того ж, Україна експортує близько 80 % металургійної продукції, споживаючи в середині країни лише 20 %. Щодо хімічної продукції, то це співвідношення складає 70 і 30 %.

Ще одним негативним наслідком структурного деформування експорту є загроза деіндустріалізації території. Цю ситуацію дослідив і описав ще в 1955 році Т. Рибчинський. Інтенсивний розвиток одного із секторів (галузей) економіки, зорієнтованого на експорт, залучає фактори виробництва з інших. Це збільшує обсяги виробництва і доходи цього сектора, скорочуючи обсяги виробництва і доходи інших. Модель отримала назву теореми Рибчинського: "...при незмінних цінах та наявності в економіці лише двох секторів, зростання одного із факторів виробництва веде до скорочення випуску одного з товарів" [6, с. 95]. Насправді ж, теорема має ширший діапазон впливу. Йдеться про те, що зміна ситуації в одній галузі позначається на становищі інших.

Це знайшло відображення в так званій "голландській хворобі". Характеризується ситуація, яка виникла в Голландії в 1970-х роках, коли розпочалася активна розробка родовища природного газу у Північному морі. Швидко зростання вивезень сировини мало наслідком високі доходи видобувної промисловості, підвищення заробітної плати робітникам. Ця галузь переманювала вищими доходами працівників і капітали з інших, переробних галузей, пригальмовуючи їх розвиток, погіршуючи якість економічного зростання. До того ж надходження експортної (валютної) виручки веде до підвищення реального обмінного курсу національної валюти. А це, в свою чергу, погіршує експортні умови для продукції переробної промисловості. У підсумку, в довгостроковому періоді така поведінка стримує розвиток більш прогресивних галузей економіки і сповільнює економічне зростання. Зростання доходів від вивезень лише погіршує ситуацію. Подібне мало місце у Великобританії, Норвегії, а тепер і в Росії.

Така небезпека існує і для України. Акцентування на експорті продуктів металургії та хімічних виробів призводить до концентрації доходів та ресурсів саме в цьому секторі економіки, обмежуючи розвиток експорту промислових та високотехнологічних товарів.

Менш значущими та масштабними є екологічні втрати, пов'язані з імпортом. Це, зрозуміло, позаяк ввезені в країну товари підлягають більш прискіпливому митному контролю, зокрема фітосанітарному та радіаційному. І тим не менше, відомі факти злочинних дій окремих підприємців та посадовців, що проявилися в завезенні на територію країни шкідливих відходів виробництва. Західні фірми, прагнучи з меншими витратами позбутися небезпечних відходів, пропонують „бізнес” підприємцям інших регіонів з їх ввезення та утилізації. Такі факти мають місце і в Україні. Так з Угорщини на територію Закарпатського регіону завезено 4 тис. тонн відходів хімічної промисловості, що належать до першого класу небезпеки [3, с. 28]. Це завдало відчутної шкоди регіону: здоров'ю населення, навколишньому середовищу і бюджету. На жаль, такі факти не поодинокі.

Ще одна група екологічних загроз пов'язана із транзитною діяльністю: міжнародні транзитні перевезення та транспортно-експедиційне обслуговування. Значний розвиток цих видів діяльності в Україні відбувається завдяки унікальному розташуванню в геоекономічному просторі. Країною пролягають шляхи, що з'єднують декілька економічно потужних міжнародних регіонів (рис. 2).

За Україною у світі закріпився титул транзитної держави. Британський інститут "Randel" в 1999 році після масштабних порівняльних досліджень надав Україні найвищий "коефіцієнт транзитивності" [1, с. 270]. Він характеризує розвинутість усіх видів транспорту та відповідної їм інфраструктури. Україна володіє значним транзитним потенціалом у всіх основних видах перевезень: трубопровідному, залізничному, автомобільному, авіа-

ційному, річковому та морському. Транзитний потенціал виступає як інтегральний показник потенційних транзитних можливостей країни з урахуванням пропускнуої здатності її транспортно-транзитної інфраструктури [2, с. 76].

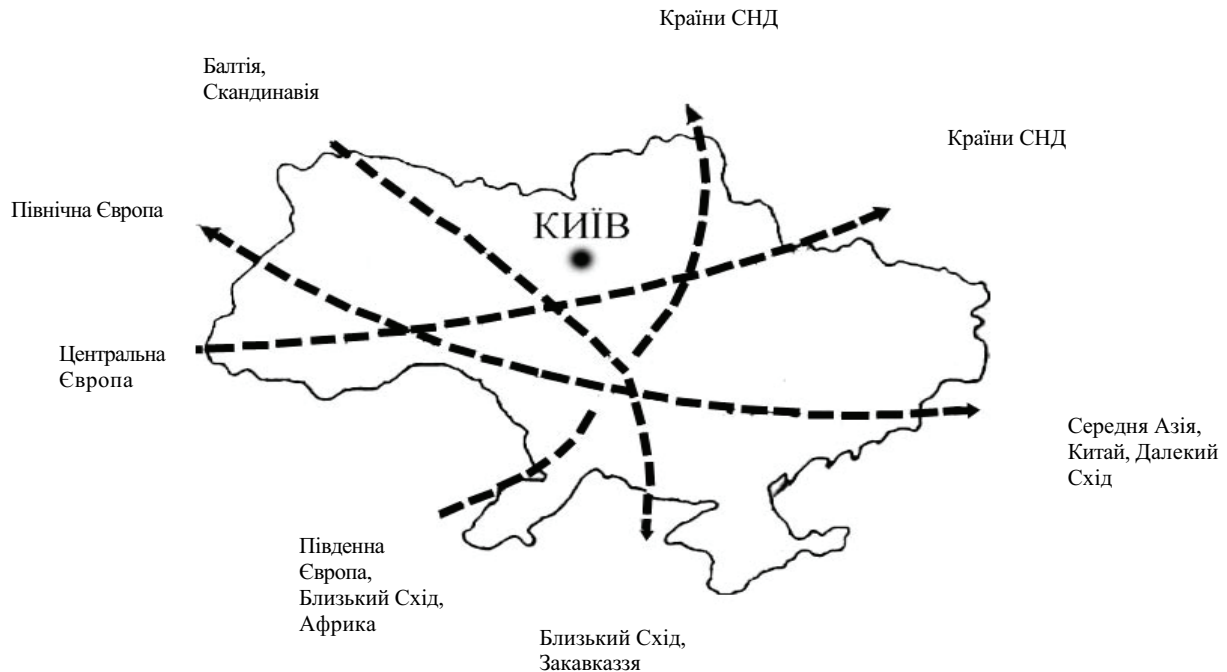

Рис. 2 Схема стратегічно важливих транспортних напрямків, що проходять територією України [8, с.11]

Існує розгалужена мережа транспортних сполучень, які з'єднують Західну і Центральну Європу з Росією та іншими країнами Сходу. Це газотранспортна система з великою пропускнуою здатністю – 170 млн. куб. м на виході за рік, потужна і розгалужена мережа залізниць із четвертою у світі довжиною колій (після США, Росії і Канади), стратегічний нафтопровід “Дружба”, “Придніпровські магістральні нафтопроводи” та нафтопровід Одеса-Броди з перспективним його продовженням до Польщі та виходом до Балтійського моря, 18 морських портів, система автомобільних доріг, які зараз модернізуються. У структурі експорту послуг за 2011 рік найбільша частка належала трубопроводному транспорту – 41,5%, залізничному – 19,6%, морському – 13,4%, повітряному – 16,6 % , іншим видам – 8,9 % [4].

Наведене свідчить про значний транзитний потенціал країни, масштабні перевезення, які також містять екологічні загрози. Йдеться, головним чином про аварії та катастрофи при транспортуванні шкідливих продуктів, які потрапляють у екосистему транзитера. Зрозуміло, що чим інтенсивніші перевезення, тим більшою є ймовірність потрапляння небезпечних речовин у ґрунт та атмосферу. Як приклад можна навести залізничну аварію на Львівщині у 2007 році, в результаті якої сталося потрапляння фосфору у природне середовище, аварії на транзитних нафто- та газопроводах.

Наведене засвідчує реальність та вагомість екологічних загроз і втрат, пов'язаних із зовнішньоторговельною діяльністю. Це вимагає розробки та здійснення спеціальних заходів щодо попередження та протидії таким загрозам. І здійснюватись вони повинні на рівні держави. Мова йде не лише про прийняття законодавчих актів, що обмежували б шкідливу діяльність господарюючих суб'єктів. Йдеться також про заходи, що усували б передумови виникнення негативних наслідків. Покажемо це на прикладі експортної діяльності, яка, як було зазначено, створює найбільше екологічних проблем.

Ключом до запобігання екологічних загроз, пов'язаних з експортом є зміна складу вивезень. Магістральним напрямком досягнення цього є формування раціональної структури експорту, її постійна оптимізація. У нашому випадку йдеться про скорочення експортних виробництв, що несуть значну загрозу довкіллю. Для України це, передусім, металургійне та хімічне виробництво. Їх скорочення вписується у ширшу програму – програму модернізації економіки, її переорієнтування на виробництва, що відносяться до вищих 5-го та 6-го технологічних укладів, які складають основу “нової економіки”. Металургія та хімічна промисловість представляють відповідно 3-й і 4-й технологічні уклади. Соціально-економічний прогрес країни якраз і передбачає трансформацію економіки, що полягає у поступовому нарощуванні високотехнологічних виробництв і, відповідно, скорочення низько технологічних, як це можна спостерігати на прикладі розвинених країн світу. Вони відмовляються від екологічно “брудних” виробництв, переводячи їх у країни, що розвиваються.

Існує зв'язок між структурним складом економіки та соціально-економічним розвитком країни. Це підтверджують як окремі теоретичні пошуки західних економістів, так і аналіз практичної політики. Відомий аргентинський економіст Р. Пребіш та його колеги з економічної комісії ООН по Латинській Америці (ECLA) висунули ідею “структурних” факторів економічної відсталості країн регіону. Нераціональна структура експорту, зорієнтована на постачання на світові ринки продукції первинного сектора економіки, прирікає країну на роль сировинного придатку розвинених країн світу. Ця теза була підтримана і розвинена низкою науковців з інших регіонів світу, у тому числі Європи та Північної Америки. Одним з яскравих представників останньої є Х. Зінгер. Тому цей погляд часто називається тезою Пребіша-Зінгера.

Канадський дослідник “японського дива” Ч. Макміллан звертає увагу на те, що воно значною мірою обумовлене продуманою та активною експортною експансією на світові ринки. Успіх останньої забезпечувався структурною політикою щодо експортного виробництва. Структурні корекції робилися не лише з огляду на існуючий попит іноземців, а й з урахуванням світових економічних та технологічних тенденцій [7, с. 121-131]. У контексті поданого напрошується висновок про пріоритетність структурного аспекту розбудови експортного виробництва.

Таким чином, переорієнтація експорту із металургійної і хімічної продукції на більш технологічноємні продукти рівнозначна зменшенню екологічних загроз для країни. Йдеться про нарощування експорту машин та устаткування, літаків, суден, космічних послуг та програмного забезпечення, для яких в країні є всі передумови – головню науково-технічний потенціал.

Іншим шляхом зниження “екологічного тягару” є стимулювання запровадження технологічних інновацій, орієнтованих на охорону навколишнього середовища. М. Портер та К. Ван-дер-Лінде наголошують, що запровадження таких інновацій не лише знижують забруднення довкілля, а й сприяють підвищенню споживчих якостей продукції. Покращення стану довкілля у більшості випадків веде до підвищення конкурентоспроможності продукції [9, с. 357, 359].

Можна стверджувати, що ставлення фірми до екологічних проблем впливає на її конкурентоспроможність на світових ринках. Адже вони змушені дотримуватися загально-визнаних вимог до природоохоронної діяльності. Йдеться, передусім, про запровадження стандартів екологічного менеджменту ISO 1400. Екологічність виробництва стає умовою доступу на окремі ринки [10, с. 98, 102].

Викладене дозволяє дійти наступних висновків:

- Існуюча структура експорту, коли переважно вивозяться товари з низькою доданою вартістю – сировина та напівфабрикати, створює значне навантаження на довкілля;
- Досягнення екологічної безпеки при проведенні зовнішньоторговельних операцій є органічною складовою забезпечення зовнішньоекономічної безпеки;
- Проблематика екологічної безпеки має обов'язково враховуватися при розробці зовнішньоторговельної політики, оцінці її ефективності;
- Головні завдання щодо дотримання екологічної безпеки у сфері зовнішніх зносин лягають на державу, яка повинна їх передбачити у загальній стратегії розвитку країни, особливо зважаючи на те, що країна взяла на озброєння експортоорієнтовану модель розвитку.

Література:

1. Аніловська Г. Я. Господарська глобалізація та управління зовнішньоекономічною сферою / Г.Я. Аніловська, Л.А. Яремко. – Львів: вид-во ЛКА, 2001– 234 с.
2. Блудова Т. Глобалізація транспортної системи та поняття „транзитний потенціал країни” / Т. Блудова // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 73-78.
3. Боднарчук Р. Оборонно-промисловий комплекс України: причини невдач та перспективи розвитку / Р. Боднарчук // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 25 - 30.
4. Зовнішня торгівля України послугами за 2011 рік // Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans/
5. Кругман П. Международная экономика. Теория и политика / П. Кругман, М. Обстфельд; [пер. с англ. Н.Л. Фролова, П.А. Отмахов, Л.П. Чихун и др.].– М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997.– 799 с.
6. Линдерт П. Х. Экономика мирохозяйственных связей / П.Х. Линдерт; [пер. с англ.; общ. ред и предисл. О.В. Ивановой].– М.: Прогресс, 1992. – 520 с.
7. Макмиллан Ч. Японская промышленная система / Ч. Макмиллан; [пер. с англ.; общая ред. и вступ. ст. О.С. Виханского]. – М.: Прогресс, 1988.– 400 с.
8. Нова карта світу за Джефрі Саксом // Дзеркало тижня. – 2000. – 15 липня.– С. 11.
9. Портер М. Э. Конкуренция : учебное пособие / М.Э. Портер; [пер. з англ.]. – М.: Изд. дом „Вильямс”, 2000. – 495 с.
10. Рогов Г.К. Фактори та фінансові результати корпоративної екологічної діяльності / Г.К. Рогов // Фінанси України. - 2011. – С. 92-103.
11. Роль Всемирной торговой организации в глобальном управлении [пер.с англ.; под. ред. С. Сэмсона].– М.: Изд-во “Весь мир”. – 2004. – 298 с.
12. Фильчак Р. Экологическая справедливость помогает справиться со многими проблемами на местном уровне / Р. Фильчак // Государственное управление в переходных экономиках. – 2004. – Лето. – С. 3 – 7.

Буряк Г.С.*

КОГНІТИВНІ ОБМЕЖЕННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті йдеться про когнітивні обмеження і перешкоди впровадження ефективної антикорупційної політики. Виведено основні види обмежень, які негативно впливають на прийняття управлінських рішень та раціональну оцінку ситуації, досліджено організаційні моделі, які здатні сформувати когнітивні обмеження стосовно сприйняття корупції. Особливої уваги надано аналізу складнощів виконання антикорупційної політики на операційному рівні.

Ключові слова: корупція, когнітивні обмеження, організаційна культура, прокрастинація, організаційні зміни.

В статье говорится о когнитивных ограничениях и преградах на пути внедрения эффективной антикоррупционной политики. Сформулированы основные виды ограничений, которые оказывают негативное влияние на принятие управленческих решений и рациональную оценку ситуации, исследованы организационные модели, которые способны формировать когнитивные ограничения восприятия коррупции. Отдельное внимание сосредоточено на сложностях исполнения антикоррупционной политики на операционном уровне.

Ключевые слова: коррупция, когнитивные ограничения, организационная культура, прокрастинация, организационные изменения.

The article deals with cognitive limitations and threats to efficient anti-corruption strategy implementation. Basic types of biases preventing from rational assessment and positive decision-making are covered, organizational models that influence cognitive limits are studied. The issue of anti-corruption strategy implementation difficulties on the operating level is stressed.

Key words: corruption, cognitive limitations, organizational culture, procrastination, organizational changes.

Постановка проблеми. Сучасні ефективні підходи протидії корупції спираються на попередженні стимулювання протиправної поведінки. В умовах середовища, яке не вражене корупцією суттєво, дана політика доводить свою ефективність, проте корумпованість економічних та політичних систем у перехідний період є наявною загрозою, де обмеження фінансової вигоди та впровадження каральних заходів до протиправної діяльності не є достатніми елементами для попередження корупції. Засади антикорупційної політики базуються на підходах раціональності людської поведінки, яка спрямована на максимізацію економічного прибутку. В умовах усвідомлення загроз від корупційної ді-

* кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка